
АРХІВ

о. Юрій МИЦІК, Олександр КИСЛЮК

НІМЕЦЬКА ГАЗЕТА 1684 р. ПРО ВОЄННІ ДІЇ НА ПОДІЛЛІ

Стаття містить переклад українською мовою й аналіз матеріалів з двох номерів гамбурзької „Звичайної вівторкової газети” („*Ordinari Dingstags-Zeitung*“) за 1684 р. Газетні дописи подають відомості про боротьбу козаків у березні – квітні того року проти агресії Османської імперії, зокрема про їхні дії у блокаді турецької залоги в Кам'янці-Подільському, налагоджені ними дипломатичних і військових контактів з Річчю Посполитою. Крім того, наявні короткі дані про згін московським військом і військом лівобічного гетьмана I. Самойловича населення Правобережної України на лівий бік Дніпра, долю розорених Чигирина, Лисянки та Богуслава. Ця інформація, базована переважно на донесеннях і листах польських військовиків, дає змогу повніше уявити собі хід війни, яка охопила в той час українське Поділля.

Ключові слова: німецька газета „*Ordinari Dingstags-Zeitung*”, інформація про хід війни, боротьба проти Османської імперії, блокада турецької залоги, воєнні дії на Поділлі.

The article contains a Ukrainian translation and analysis of materials taken from two issues of Hamburg's *Tuesday's Ordinary Paper (Ordinari Dingstags-Zeitung)* dated 1684. The newspaper materials provide information about the Cossacks' fight against the Osman Empire aggression in March and April of the same year, in particular about their actions in the blockade of the Turkish camping-ground in Kamianets-Podislkyi, the establishment of diplomatic and military contacts with Rech Pospolita. Besides, short data are included about the event of banishing of the population of the Right-Bank Ukraine on the Left Bank of the Dniper River by Moscow forces and the troops of the left-side hetman I. Samoilovich; as well as the fate of the devastated towns of Chygryny, Lysianka, and Boguslav. This information, based normally on the dilations and letters from Polish military men, allows one to grow more fully aware of the course of the war, which than embraces the Ukrainian region of Podillia.

Key words: the Germna newspaper *Ordinari Dingstags-Zeitung*, information on the course of war, the struggle against the Osman Empire, blockade of the Turkish camping-ground, military actions in Podillia.

Внаслідок знаменитої битви під Віднем (1683 р.) було зупинено агресію Османської імперії в Центральній Європі. Послабли позиції турків і в Україні, де вони марно намагалися взяти реванш, спираючись на захоплений ще в 1672 р. Кам'янець-Подільський. Тим часом Річ Посполита як член антитурецької Священної ліги разом із запорозькими козаками активізувала збройні дії в пониззі Дністра, Пруту і Дунаю, що сприяло посиленню національно-визвольної боротьби молдавського народу. Незабаром після Віденської битви козацькі війська гетьмана Стефана Куницького здобули Кишинів, де з'єдналися з військом молдавського господаря Стефана Петриченка (Петричейку), який орієнтувався на Річ Посполиту. 5 грудня 1683 р. спільними зусиллями вони перемогли турків під Кіцканами, узяли Ізмаїл, Кілію, Білгород-Дністровський, розбили ногайців під Бендерами, задумали навіть форсувати Дунай. Європейська преса прославила цей похід на цілий світ, чекаючи на визволення Балкан з-під гніту Османської імперії. Проте невдовзі (30 грудня) козаків зупинили чисельно більші турецькі сили, а гетьман Куницький у розпал битви кинувся тікати. За це його пізніше стратили свої ж. Новим гетьманом обрали Андрія Могилу, який тоді зумів уберегти від розгрому козацьке військо. Він прагнув підтримати героя Відня – короля Речі Посполитої Яна Собеського в його антитурецькій боротьбі. Ян Собеський, зі свого боку, обіцяв відновити Правобічну Гетьманщину, надавши козакам землі передусім на території сучасної Черкащини. Розпочалися приготування до походу в Молдавію, щоб відновити на престолі скинутого турками господаря Петриченка, водночас було посилено блокаду Кам'янця-Подільського, турецька залога якого дуже потерпала від голоду й холоду і просила султана вибавити їх.

Про події 1684 р. на Правобережній Україні нині відомо небагато¹, хоча тогочасна зарубіжна преса непогано інформувала про них читачів. Одним з доказів цього є „Ordinari Dingstags-Zeitung” („Звичайна вівторкова газета”), що виходила німецькою мовою в Гамбурзі. Майже повний комплект примірників цієї газети за XVII – першу половину XVIII ст. репрезентований у бременському Presseforschung (Центрі дослідження старонімецької преси), де серед іншого зберігаються й давні періодичні видання, що становлять цінне джерело з історії України козацької доби. Ще в 1991 р. ми зробили ксерокопії кількох чисел „Ordinari Dingstags-Zeitung”, але тільки тепер переклали українською фрагменти з двох її номерів, які публікуємо в додатку. Ця газета подає цікаві відомості про дії козаків у боротьбі проти агресії Османської імперії, насамперед під час блокади турецького гарнізону в Кам'янці-Подільському, та налагодження ними дипломатичних і військових контактів з Річчю Посполитою. Крім того, тут уміщено короткі повідомлення про згін царськими військами й військама лівобічного гетьмана Івана Самойловича населення Правобережної

¹ Див. наприклад: Wójcik Z. Jan Sobieski. – Warszawa, 1983. – S. 356, 357; Чухліб Т. Гетьмани і монархи. – К.; Нью-Йорк, 2003. – С. 238, 239.

України на лівий бік Дніпра, тяжку долю розорених Чигирина, Лисянки й Богуслава. Згадані свідчення, що ґрунтуються на донесеннях і листах польських військовиків, доповнюють звістки інших джерел і дають змогу повніше уявити собі хід війни, що охопила південно-західну Україну, зрозуміти рівень поінформованості західноєвропейського читача про тогочасну Україну. Прикметно, що українські сюжети перемежовуються в газеті із сюжетами про військові дії в Західній Європі (Франції, Іспанії, Італії тощо), тож наводимо тут і один із таких додписів (про марш французького війська через Піренеї). Сподіваємося, що це джерело стане у пригоді не тільки дослідникам, а й тим, хто цікавиться питаннями військової історії України.

ДОДАТОК

„Звичайна вівторкова газета”,

1684 р., № 17

3 русинського Львова, від 9 квітня.

З Молдавії надійшла новина, що на цьому боці Дунаю начебто бачили татар, а що наш господар Петриченко (Petryczenko), який тримає нашу сторону, не має достатньо сил, щоб чинити опір ворогові, то задля більшої безпеки для себе він з нашого дозволу подався на наші кордони, як тільки з'явилася трава. З Немирова (?) пану любачівському каштелянові надійшла певна звістка щодо нового союзу проти нового козацького гетьмана Могили (Mohilow), бо козаки тепер каються в тому, що вони так швидко розправилися з Куницьким, чи також, що вони через бунти призначали різних гетьманів, як коли вони, убивши спочатку Куницького, поставили на його місці цього Могилу. Його милість пан любачівський повідомив, що Могила послав до його королівської величності свого найвизначнішого полковника. Потім доповів пан любачівський, що козаки вже залишаються на цьому та іншому шляху до його королівської величності й знову готуються напасті на татар, як тільки зійде сніг і як тільки вони будуть підбадьорені звісткою про те, що їм завдяки щедрості святого отця буде надіслано гроші й сукно через пана Бонесана, префекта колегії театринців, а також завдяки милості його високості через пана нунція Апліко, призначених комісарами. Пан любачівський [кашелян] пише про хана, що, як уважає його королівська величність, він [хан] стоить між Дніпром і Дунаем, не хоче дотримувати ухвалених рішень, а поготів вертатися додому, тільки в березні він звідти вийшов з усіма своїми ордами, але у Волошину він нікого не посылав. З Білої Церкви пише пан [білоцерківський] комендант від 24 березня, що тогобічні козаки підійшли впритул до містечка Богуслав і звідти забрали чимало бидла, коней і селян. В отриманому листі пана любачівського від 23 березня йдеться про те, що він виряджає полк для супроводу жолду (?) для козаків, завдяки якому зміцнено союз [козаків з поляками] і козаки з великою охотою вирішили вдарити на ворога й запропонували виступити на Молдавію. Він пише також про тогобічних козаків, які з московського наказу, що забороняє пропускати наших людей, прийшли на цей бік Дніпра і не тільки з Богуслава, а

й з Чигирина (Zechryn), Лисянки (Lisianka) та інших місцевостей, де недавно знову почали оселятися люди, перегнали їх самих з усім їхнім добром на свій бік (Дніпра). Московська армія має вирушити в похід у напрямку Дніпра й надавати козакам провіант. Пише також пан любачівський, що його мость послав з Могилева козакам таку звістку: Петриченко дав їм знати, що татари вирядилися з Баба на Кам'янець, щоб привезти яничарам платню, і Петриченко спонукав козаків іти проти татар на згаданий Кам'янець і вони це вчинили. Як запевняє пан любачівський, козаки перекрили ворогові шляхи і не дозволяють йому прийти до Кам'янця, що є вгодно Богу. Тепер починається будування великого складу (Magazine) і туди привозять всіляку провізію і велику кількість боеприпасів. Про козаків доносять з різних місць, що вони залишаються у непохитній вірності його королівській величності й Речі Посполитій і хочуть з його наказу виступити проти ворога будь-куди; вони не хочуть мати над собою жодного гетьмана, крім його королівської величності.

З русинського Львова, від 14 квітня.

Пан любачівський каштелян уже давно мав певну звістку про намір турків і татар забезпечити провіантом фортецю Кам'янець, якого вона дуже потребувала. Унаслідок цього він став значно обачливіший, щоб звести нанівець ворожі наміри. Заради цього він цільно перекрив усі шляхи й підходи до фортеці, а після того як дістав вірогідну звістку, що згадані турки й татари для битви між Дніпром і Дунаєм стягнули 20 000 війська, вирішив чекати їх на Дунаї, саме там, уже вони мали перевантажитися через річку. Отже, пан кашелян відправив 6 найкращих полків рейтарів і драгунів, до котрих новий козацький гетьман Могила отримав 1000 своїх запорожців, унаслідок чого було сформовано потугу у 15 – 16 000 вояків. Усі вони разом під командою вищезгаданого пана кашеляна вирушили проти ворога до вузького шляху, яким ворог мав неодмінно проходити, і зайняли його. І хоча ці варвари чинили опір, запекло б'ючися за прохід, однак мусили тікати й покинути нашим як здобич гроші, привезені для платні яничарам у Кам'янці, також провіант і боеприпаси. Отже, цього разу, слава Богу, забезпечення провіантом цієї фортеці було зведено нанівець і ця ворожа армія, нічого не добившись, пішла назад, а якби їй не усміхнулося щастя, себто поміч татар, була б цілковито знищена, бо наші не давали їм змоги отaborитися. Тоді в полон потрапили два значних мурзи, багато простих турків. Але й наші здобули перемогу не без утрат.

„Звичайна вівторкова газета”, 1684 р., № 18

Зі Львова, від 13 квітня.

Від його милості пана любачівського кашеляна знову надійшли листи, у яких ідеться про останні акції наших проти об'єднаних сил турків і татар, що хотіли привезти гроші й провіант до Кам'янця. Зважаючи на ці обставини, пан кашелян відрядив певну кількість драгунів і козаків, щоб перекрити шлях, яким мав проходити ворог. А сам він з більшою частиною свого загону склався в якомусь лісі так, що ворог не міг дістати про наші сили жодної відомості від розвідки, хіба що від полонених, а ті твердили, що тільки вищезгадані частини перекрили шлях. Унаслідок цього ворог, особливо татари,

з жахливим криком і люттю вдарили на наш пост, але драгуни, що мали із собою 3 – 4 полкові гармати з гарматами, що стріляли картечю, були так вражені, що вже після перших випалів у ворожому війську утворилися діри. Яничари непомітно зробили ще один напад, щоб змусити наших відступити й очистити шлях. Вони рушили жвавіше, ніж під час першого нападу, тому його мілітєр пан каштелян прагнув якомога швидше зайти лісом у вороже запілля, що йому і вдалося. А коли ворог зазнав нападу наших із запілля, коли по ньому одночасно відкрили вогонь і мужньо вдарили у фронт з боку шляху, то він довго не міг устояти, а татари кинулися тікати. З наказу пана каштеляна 2 полки рейтарів кинулися їх переслідувати, внаслідок чого протягом 4 миль кілька тисяч утікачів було зарубано, а 2 мурзи потрапили в полон і їх мають привести сюди. Турецька піхота також мусила тікати, хоча декому з них пощастило дістатися до своїх квартир. Наші захопили ворожий обоз, що складався з 300 – 400 возів, як не рахувати возів з грішми для кам'янецького гарнізону, узятих до окремого наказу.

Інші під тією самою датою.

Після того як паша в Кам'янці від одного з полонених турків, посланого нашими до нього у фортецю, довідався, що призначена йому допомога грішми й провіантом utracena, а сильний конвой цілковито розгромлений, його разом з гарнізоном охопив страх і переляк, бо тепер він не був певний за свою голову. Річ у тому, що залога не мала більше запасів хліба, а простий вояк отримував на 8 днів ледве один фунт хліба. А послані ним фуражири рідко поверталися, бо їх рубали наші або ж через наш вогонь вони не могли повернутися. Залога ж від голоду й холоду щодень меншала і взагалі там, у фортеці, напевно панує така скрута, що вони самі бажають того, щоб його королівська величність якнайшвидше показав їм переможну зброю, аби вони з честю могли звідти вийти. Отже, поза сумнівом, його королівська величність з Божою поміччю невдовзі знову поверне собі що важливу місцину. З Чигирина доповідають, що козаки з того боку Дніпра все ще затримують людей з наказу московита і не дозволяють їм перейти на цей бік; що вони ж везуть велику кількість провіанту, але куди саме, не можна зрозуміти. На наш погляд (?), переговори у Радзині успішно завершуються і перемир'я буде продовжено на 5 років, а чи поможе це туркам, покаже час.

Його королівська величність наказав набрати в усіх економіях кінні й піші полки, а таке робиться, щоб здійснити невдовзі похід. Його королівська величність хоче силою відновити на престолі в Молдавії скинутого турками господаря Петриченка. Кілька тижнів тому прибулі з Пруссії роти піхотинців-новобранців розмістилися у Стрию. Ми скрізь очікуємо прибуття королівської величності на свято Пресвятої Трійці.

Сан-Себастьян, від 29 березня.

Французи силою в 16 000 вояків ідуть через Ронсеваль і через Піренейські гори. 10-го числа цього місяця вони дійшли до Памплони й перебували вже за три милі від неї, але в цей час здійнявся страшений буревій з градом і снігом, гори вкрилися снігом. Повернутися назад було неможливо через бездоріжжя, але й уперед неможливо було марширувати через перепони. Отже, вони, очевидно, опиняться в оточенні, якщо вчасно не відступлять, бо віце-король Наварри має при собі багато війська. Ми будемо мати близько 14 000 вояків, усі вони, звісно, бували в цій скелястій країні.

Постскриптум. Уже кажуть, що французи повернулися.